

PAPER DETAILS

TITLE: 68 ÖĞRENCİ OLAYLARININ EGİTİM İLE İLGİLİ BOYUTLARI ve TÜRK BASININDAKİ
YANSIMALARI

AUTHORS: Sengül BÜYÜKBOYACI

PAGES: 119-135

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1349416>

Şengül BÜYÜKBOYACI
Süleyman Demirel Üniversitesi
sengulbuyukboyaci@gmail.com
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-1683-294X

68 Öğrenci Olaylarının Eğitimle İlgili Boyutları ve Türk Basınındaki Yansımaları *68 Educational Dimesions of the Student Protests and the Reflections in the Turkish Press*

Öz

68 öğrenci olayları, 1968 yılında Paris'ten başlayarak tüm dünya ülkelerini etkileyen daha sonra dünya tarihinde birçok kuşak ve akımın sembolü olan harekettir. "Çiçek Çocukları", "47'liler" gibi isimler de takılan kuşak esasında, daha güzel bir dünya için çaba göstermek amacıyla yola çıkmıştır. ABD ve Batı Avrupa'da 68 olayları daha çok sosyal ve kültürel içerikli yaşanmasına rağmen üçüncü dünya ülkelerinde bu süreç daha çok politik içerikli yaşanmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde 68 olayları emperyalizme ve Batı'ya karşı çıkılması ve sosyalizm taraftarlığı çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu yönüyle de Marksizm'in yeniden yaygın bir şekilde dünya gündemine girmesine imkân sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, 68 öğrenci olaylarının Türk basınındaki yansımalarının eğitimle ilgili boyutlarını araştırarak belgelerle ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışma kapsamında, 1965-1971 yılları arasında ulusal gazeteler (Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman) taranmış, 68 öğrenci olaylarına ilişkin haberlerin analizinde betimsel analiz ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu gazeteler "ölçüt örneklem" yöntemine göre amaçlı olarak seçilmiştir. Veriler, her üç gazeteyle ilişkin arşivlerden alınmıştır. Haberleri seçerken 68 öğrenci olaylarının eğitimle ilgili kısımlarının alınmasına dikkat edilmiştir. Öğrenci olaylarının daha çok Cumhuriyet ve Tercüman gazetesi tarafından yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Tercüman gazetesinde bu yansımanın mevcut sistemin, değerlerin ve eğitimde gelişimin yıkımına destek veren bir hareket olduğu söylemi hâkimken, Hürriyet ve Cumhuriyet'te ise bu hareketin daha çok eğitimde özgürlük ve demokrasi hareketi şeklinde yansıtıldığı ve söylemde bulunulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimler: 68 Öğrenci Olayları, Basın, Eğitim, Söylem.

Abstract

The student protests of 68 are the movements of many generations and trends in world history that have influenced all the countries of the world starting in Paris in 1968. "Flower people"; "The 47s", and the movement of this generation has set out to strive for a more beautiful, more beautiful world. Although 68 events in the US and Western Europe were mostly social and cultural, this process was more political in third world countries. In the third world countries, 68 events were carried out in the framework of imperialism and opposition to the West and in favor of socialism. In this way, it enabled Marxism to re-enter the world agenda in a widespread manner. The aim of this study is to investigate the relevance of 68 students' events in the Turkish press and to reveal their relevance to education. Within the framework of this study, national newspapers (Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman) were scanned between 1967-1968. Descriptive analysis and document review technique was used in analyzing the news related to the events of 68 students. These newspapers were selected for purposes of "benchmarking" method. The data was obtained from archives relating to all three newspapers. When choosing the news, attention has been paid to the retrieval of the educational parts of the 68 student events. The fact that the events are reflected by the republican and interpreter's newspapers, the fact that the interpreter's journal exists in this environment and the facts about the destruction of the values and the development in education are dominant are realized by Hürriyet and the Republic reflecting this movement with the movement of freedom and democracy in education.

Keywords: 68 Student Protests, Press, Education, Discourse.

Giriş

Daniel Cohn Bendit, 17 Mayıs 1968 günü olaylarını ‘devrim’ olarak adlandırmakta ve dünya çapında 1968’in tek bir yıla sığdırılamayacağını, geniş anlamıyla alındığında 1968’in, 1960’lı yılların ilk yarısından başlayarak 1970’li yılların ortalarına kadar süren, çok çeşitli toplumsal ve siyasal mücadeleleri içeren genel bir hareket olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye’de ise 1968 yılı öğrenci olayları, aslında 1960’lı yılların ilk yarısında başlayan ve 12 Mart rejimi esnasında yaşanan mücadelelerle sona eren bir dönemin yalnızca bir kesitidir¹.

Türkiye’de gençlik sorunlarının temelinde, toplum tarihiyle birlikte ortaya çıkan sosyo-kültürel yapının, çağdaşlaşmanın getirdiği süreçle birlikte oluşan, özellikleri de belirsizlik taşıyan tarihi-siyasi-sosyal-kültürel-ekonomik alanların oluşturduğu bir ortamın bulunduğu düşünülmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi ile hız kazanan batılılaşma süreci, modern Batı fikirleri ile bağlantıların artması, çeşitli modern okulların kurulması, görsel ve yazılı basın kaynaklarının artması, kültür ve medeniyet alanlarındaki gelişimi etkilemiş olmasının yanı sıra, toplumda günümüze dek ulaşan bazı derin sarsıntılar da yaratmaktaydı. Savaş görmemiş bir nesil olarak kabul edilen bu nesil sosyal meseleler başta olmak üzere ekonomik ve siyasal yapıya karşı itirazlarını yükseltmeye başlamıştır. Bu neslin 1968 yılında gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı 68 kuşağı olarak dünya gündemine girmiştir. “Öğrenci eylemleri ile başlayan ve ortaya çıktığı ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal yapısına göre katılan toplumsal sınıfların farklılık gösterdiği 68 olayları aslında sürat ve iktidar sarhoşu olan ve buhran geçiren maddeci medeniyete indirilen ilk darbelerdir”².

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir duruma ilişkin etmenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır³. Bu araştırmanın evrenini yazılı basın oluşturmaktadır. Yazılı basını, haberleri daha ayrıntılı, Türkiye’de 1965-1971 yıllarında yayınlan üç gazeteden oluşmaktadır. Yazılı basın kısmı, haberleri daha ayrıntılı, derinliğine inerek sunması, belge niteliği taşıması ve istendiği zaman tekrar okunma, gözden geçirilme olanağı sağlaması nedeniyle seçilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman gazetelerindeki 1965-1971 yılları arasında yer alan 68 öğrenci olayları ile ilgili haberler oluşturmaktadır. Bu gazeteler “ölçüt örneklem” yöntemine göre amaçlı olarak seçilmiştir. Bu örneklem yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler 68 öğrenci olayları, eğitimle ilgili haberler, konuya ilişkin karşıt görüşleri, farklı algılamaları da görmek ve değerlendirmek için iktidara yakınlığı ile bilinen *milliyetçi/muhafazakâr* ve *liberal* bir yayın politikası izleyen *Tercüman* gazetesi, *sol/sosyalist* ağırlıklı bir yayın politikası doğrultusunda, hükûmeti ve icraatlarını eleştiren *Cumhuriyet* gazetesi ve *merkez/liberal* ağırlıklı bir yayın politikası izleyen *Hürriyet* gazetesidir. Bu araştırmada kullanılan veriler, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Veriler, her üç gazetenin arşivlerinden alınmıştır. Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman gazetelerinde yer alan ve öznesi 68 öğrenci olayları olan haberler, bu araştırmanın verilerini oluşturmuştur. Ancak

¹ Tuncel 2010, 85.

² Meriç&Türküne 2008, 32,46.

³ Yıldırım & Şimşek, 2008.

haberler seçilirken eğitimle ilgili içeriklerin seçilmesi esas alınmıştır. Haberlerin içeriği, verilerin değerlendirilmesi ve bulguların yorumlanması aşamasında araştırmaya yön vermiştir.

Dünyada 68 Öğrenci Olaylarının Ortaya Çıkış Süreci

Türkiye’de üniversitelerde meydana gelen öğrenci olayları ve bu olayların eğitim ile ilgili yönlerine geçmeden önce dünyada ve Türkiye’de 68 kuşağının ortaya çıkışı üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

Küreselleşmenin hız kazandığı II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada hızlı bir nüfus artışı meydana gelmiştir. Bu dönemde Amerika ve Avrupa başta olmak üzere, dünyadaki kapitalist sistemlerin büyük bir gelişim ve dönüşüm süreci içerisine girdiği görülmektedir. Ekonomik gelişmelerle birlikte yeni bir sosyo-kültürel hayat ortaya çıkmıştır. Hızlı nüfus artışının sonucunda ortaya çıkan ve hız kazanan göç olgusu, kentleşme süreci ve yeni hayat ortamları, 1960’lı yıllara gelindiğinde dünyanın genelinde, kendinden önceki nesillerden farklı özellikler taşıyan önemli bir bölümünü gençliğin oluşturduğu yeni bir insan potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu yeni nesil kimlik arayışı sürecinde, içinde bulundukları toplumda kendilerini ifade etmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Savaş görmemiş bir nesil olarak kabul edilen bu nesil, toplumsal problemler başta olmak üzere ekonomik ve politik yapıya karşı itiraz ve tepkilerini yükseltmeye başlamıştır. Bu nesil 1968 yılında gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı 68 kuşağı olarak dünya gündemine girmiştir.

68 olaylarının ilk olarak ortaya çıktığı yer kapitalist ekonominin en önemli merkezi olan ABD’dir. Öğrenci protestoları ilk olarak Kuzey Kaliforniya’daki Berkeley Üniversitesi’nde gerçekleşmişti ve kitlesel bir nitelikteydi. Üniversitelerdeki öğrenci protestolarının ilk nedeni Vietnam savaşı ve ırk ayrımcılığına karşı siyasi bir tepki gösterme yanlısı olan “Konuşma Özgürlüğü Hareketi”ydi. Daha sonraları öğrenci hareketi hızlı bir şekilde kitlesel ve dev bir boyuta ulaştı (Kılınç, 2008). ABD’deki bu eylem kısa sürede Avrupa’ya sıçramış ve Fransa bu eylemlerin en yoğun yaşandığı yer olmuştur. Daha sonraki süreçte 68 olayları denince ilk akla gelen ülke Fransa olmuştur. Fransa’da yaşanan öğrenci olayları uygulanmakta olan ve dönemin toplumsal ihtiyaç ve beklentilerini karşılayamayan eğitim sisteminin değiştirilerek ülkenin eğitim sisteminde köklü bir değişim yaşanmasına büyük bir katkı sunmuştur. İngiltere’de 68 olayları uluslararası ilişkiler temelli bir hareket olmuştur. Bu ülkede özellikle Vietnam Savaşı ile Afrika’daki ırk ayrımcılığına İngiliz hükümetinin duyarsız kalması öğrenciler, işçiler ve siviller tarafından protesto edilmiştir. Liberal demokrasinin uzun bir süreçte yerleştiği ve kurumsallaştığı İngiltere 68 sürecini şiddete bulaşmadan geçirmiştir. Doğu Bloğu ülkelerinde bu süreç daha farklı bir boyutta sürmüştür. Bu ülkelerden Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan’da özgürlük talepleri doğrultusunda gösteriler yapılmıştır. Ancak, Çekoslovakya ve Macaristan’daki gösteriler güç kullanılarak bastırılmıştır. 68 olayları Kuzey Afrika ülkelerinde ırkçılık ve emperyalizm karşıtı bir temele dayanmıştır. Bu ülkelerde de olaylar güç kullanılarak bastırılmıştır⁴.

ABD ve Batı Avrupa’da 68 olayları daha çok sosyal ve kültürel içerikli yaşanmasına rağmen üçüncü dünya ülkelerinde bu süreç daha çok politik içerikli yaşanmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde 68 olayları emperyalizme ve Batı’ya karşı çıkılması ve sosyalizm taraftarlığı çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu yönüyle de Marksizm’in yeniden yaygın bir şekilde dünya gündemine girmesine imkân sağlamıştır.

68 olayların yayılmasında en önemli etkenlerden biri de dünyada kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, karmaşık bir ağ toplumunun oluşmaya başlamasıdır. 68 olaylarının kitle iletişim araçlarında yer almaya başlaması, hem dünyanın diğer ülkelerine kolaylıkla yayılmasını, hem de bu ülkelerde bu olaylara katılımın artmasına neden olmuştur. Ayrıca kitle

⁴ Bradley, 2011.

iletişim araçlarında bu eylemlerin yer alması, kitlelere bu eylemlerin kendilerine güç kattığı düşüncesini vererek, yeni eylemler yapmalarını motive etmiştir.

Türkiye’de 68 Öğrenci Olaylarının Ortaya Çıkış Süreci

Toplumsal olaylar, toplumun sosyo-ekonomik yapısı ve siyasi şartlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’deki 68 olayları da bu şekilde ortaya çıkmıştır. O tarihte yaşananlar, o zamanın şartları göz önüne alınarak yorumlanmalıdır⁵. 1940’lı yıllarda Türkiye’de gerçekleşen hızlı nüfus artışı, köyden kente göçü hızlandırmış ve kentleşme sürecinin itici gücü olmuştur.

1946’dan itibaren çok partili hayata geçilmesi ve 1950 seçimlerinde CHP’nin iktidar koltuğunu -1960’a kadar- Demokrat Parti (DP)’ye devretmesi, Türk siyasi tarihinde bir kırılma noktası olmuştur⁶. Daha fazla özgürlük ve demokrasi söylemleriyle iktidara gelen DP, ülke için büyük bir heyecan ve beklenti yaratmıştır. Ekonomik yatırımların artacağı, köylülerin daha çok kalkınmasının sağlanacağı, ibadet özgürlüğünün artırılacağı ve eğitim alanında köklü reformlara imza atılacağı vaatleri, halkın DP’ye olan inancını körüklemiştir. 1950’lerden sonra başlayan bu değişim süreci, ekonomik yapıyı değiştirmiş, sosyal ve toplumsal yapıyı dönüştürmüş, eğitim kurumlarını etkilemiş ve köyden kente göçü hızlandırmıştı⁷. Bu değişimler özellikle üniversite öğrencilerini oldukça etkilemiştir.

1960’ların sonlarına doğru, Türkiye’deki öğrenci olayları, diğer ülkelerde olduğu gibi üniversitelerde başlamıştır. Yönetimde söz sahibi olmak isteyen öğrenciler çeşitli gösteri ve boykotlar yapmışlardır. Her ne kadar Avrupa’daki öğrenci olayları ile Türkiye’deki öğrenci olayları aynı zamanlara rastlasa da, nitelik olarak birbirleriyle benzer olaylar olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Batı’daki öğrencilerin problemi sanayi toplumunun yaşattığı bunalımlılık duygusu iken, Türk gençliğinin problemi ise geri kalmışlığı kendine yakıştıramaması idi. Türkiye’deki olayların üniversitelerde başlamış olması, sorunun sadece eğitim olduğu anlamına gelmemelidir⁸.

1967 yılının başında öğrenci teşekkülleri arasındaki ilk çatışma Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ile Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) arasında meydana gelmiştir⁹.

TMTF ve MTTB arasında yaşanan kutuplaşma, *Cumhuriyet*’te yayınlanan Mükerrer Taşcıoğlu’nun “*Türkiye’de Talebe Hareketleri*” adlı makalesinde; “(...) Demek oluyor ki, Milli Türk Talebe Birliği’nin tenkit edilen taraflarını izale maksadıyla kurulmuş olan Türkiye Milli Talebe Federasyonu da aynı yola girmiş ve neticede, aynı fonksiyona cevap veren ve hatta aynı camiayı temsil eden iki büyük teşekkül olarak, 16 seneden beri ayrı ayrı ve fakat hemen hemen daima karşı karşıya olarak çalışmalarına devam etmişler ve Yüksek Tahsil Gençliği böylece, her şeyden evvel şeklen iki kampa ayrılmıştır. Bütün birleştirme çabaları, gençliği temsil gibi bir mevkiin paylaşılmasını önleyememiş ve maalesef milli davalarımızda dahi, birer müsabık haleti ruhiyesi ile hareket edilerek, birinin yaptığını diğeri tekrarlamış veya çürütmeye çalışmıştır”¹⁰ ifadeleriyle vurgulanmıştır. Bu iki birliğin birleşmesi için zaman zaman çaba gösterilse de başarılı olunamadığı görülmüştür.

68 Öğrenci Olaylarının Eğitim ile İlgili Boyutlarının Türk Basınındaki Yansımaları

1966-1967’ de çok sayıda öğrenci olayı yer almıştır. Bunlar daha çok açık oturum, toplantı, bildiri dağıtma gibi politik eylemlerdir. Bu eylemlerden bazıları; zamları protesto kampanyası, Temel Hak ve Özgürlükleri Koruma Kanunu Tasarısı’nın yakılarak protesto

⁵ Bulut 2011, 134.

⁶ Høke 1989, 18.

⁷ Türkdogan 1987, 42-43.

⁸ Bradley 2011, 134-135.

⁹ Armstrong 2011, 409.

¹⁰ Taşcıoğlu, 1967, 2.

edilmesi, Vietnam Savaşı'nı protesto etmek üzere düzenlenen açık hava toplantısı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü'nün siyasetle uğraştığı gerekçesiyle kapatılması üzerine bildiri yayımlanması, yine Türk Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) tarafından "Açlıkla Savaş" kampanyası, yürüyüşü ve sergisi düzenlenmesi şeklindedir.

1967 Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında TBMM'de Yeni Türkiye Partisi (YTP) adına konuşan Erzurum milletvekili Nihat Diler ortaya çıkan öğrenci olaylarının engellenebilmesi ve üniversitelerdeki sorunların çözülmesi için şu önerilerde bulunmuştur: Üniversitelere istedikleri ödenek verilerek mali sıkıntıları giderilmeli, gece öğretimi yapabilecek üniversitelere imkân sağlanmalı, üniversite öğrencilerinin yurt, kantin ve kitaplık gibi ihtiyaçları karşılanmalı, fakültelerin tesis ve kapasiteleri genişletilerek daha fazla öğrenciye yükseköğretime devam imkânı tanınmalıdır. Ayrıca öğrencilere ucuz kitap sağlanarak, sosyal sorunlarıyla da yakından ilgilenilmelidir. Yurt sorununa öncelik verilerek burs miktarı artırılmalıdır. Üniversiteye giremeyen öğrencilere iş imkânı sağlanarak üniversite önündeki yığılmalar önlenmelidir¹¹. Bu önerilerin bir türlü hayata geçirilmemesi sonucunda öğrenci olaylarının devam ettiği görülmektedir.

1966-1967 olayları arasında, eğitim ile ilgili olarak, İstanbul Ünv. Hukuk Fakültesi'nde öğrencilerin yönetmelik değişikliği talebiyle yaptıkları boykotla, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürü'nün değiştirilmesini engelleme amacıyla gerçekleştirilen boykot vardır.

Tercüman'ın "10 Bin Hukuk Öğrencisi Boykota Başladı" başlıklı haberinde öğrencilerin yönetmelik değişikliği talebine değinilerek; "Yönetmelikte istedikleri değişiklik yapılmadığı için, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri düünden itibaren derslere boykot kararlarını uygulamaya başlamışlardır (...) Hukuk Fakültesi Dekanı boykot kararı üzerine, dersleri durdurmuş ve Fakülte Yönetim Kurulu'nu acele olarak toplantıya çağırmıştır"¹² ifadelerine yer verilmiştir. İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki yönetmeliğin değiştirilmesi hususundaki boykotun, olumlu bir sonuç vermediği, bir yıl sonra öğrencilerin tekrar protestoya başlamalarıyla anlaşılmıştır.

İstanbul Hukuk Fakültesi'nde gerçekleştirilen boykot, *Cumhuriyet*'in "Öğrencilerin Protesto ve Yürüyüşleri Bugün Başlıyor" başlıklı haberinde; "Yükseköğrenim gençliğinin içinde bulunduğu huzursuzluk had safhayı bulmuş, boykot ve yürüyüş hareketleri birbirini takip etmeye başlamıştır. Hukuk Fakültesinde yönetmelik değişikliği için yapılan boykot, zaman zaman hadiselerle yol açacak şekilde beş günden beri devam etmektedir"¹³ ifadeleriyle yer almıştır. Haberden de anlaşılacağı üzere, bir yıl önce istekleri yerine getirilmeyen öğrenciler, bir yıl kadar sonra yönetmelik değişikliği için tekrar protestolara başlamışlardır. Öğrencilerin, istekleri bu protestolar sonucunda yerine getirilmemiş ve 1968'de Hukuk Fakültesi Boykot Komitesi, kendi isteklerini içeren yönetmelik değişikliklerini kendisi hazırlamıştır.

Hürriyet'in "Boykota İktisatçılar da Katıldı" başlıklı haberinde bu konu ile ilgili olarak şu ifadelerle yer verilmiştir: "(...) Hukuk Fakültesi Boykot Komitesi de, dün sabahattan itibaren isteklerini öngören yönetmelik değişikliklerinin bir taslağını hazırlamaya başlamışlardır. Hukuk Fakültesi öğrencileri, Fakültenin öğretim üyelerine ait odalarını kilitlemişler, bu arada idareye ait dosyaları da emniyet altına almışlardır. Boykot Komitesi üyeleri, bu hususu açıklarken, fakülte bahçesine de basın mensupları dâhil olmak üzere, hiç kimseyi sokmamakta büyük itina göstermişlerdir"¹⁴ Haberden anlaşıldığı üzere, iki yıl boyunca üniversite yöneticilerinden çeşitli taleplerde bulunan gençler, bu zaman zarfında herhangi bir olumlu

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 19.02.1967, 492.

¹² Tercüman 08.11.1966, 1.

¹³ Cumhuriyet 07.11.1967, 1.

¹⁴ Hürriyet 14.06.1968, 9.

gelişme görmedikleri için, yönetmelik değişikliği taslağını kendileri hazırlama kararı almışlardır.

1967'nin en önemli olayları ise, Amerikan 6. Filo'sunu protesto eylemleri ile özel yüksekokulları protesto gösterileridir. Özel yüksekokullar sorunu 1965 yılında, ilgili kanun çıkar çıkmaz tartışılmaya başlanmıştır. Bu kuruluşların Anayasa'ya aykırı oldukları öne sürülüyordu. Konu öğrenci örgütlerinin gündemine 1967' de gelmiştir.

Türkiye'de 68 eylemleri “öğrenci hakları eylemi” olarak bilinmektedir. Öğrencilerin şikâyet ettiği sorunların başında kitap sorunu gelmektedir. Bu dönemin gençliği, 1950 öncesi eğitimin daha kaliteli olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Cumhuriyet ile birlikte geliştirilen yaz okulları, halkevleri, sağlık hizmetleri ve kamplar gibi yeniliklerin kalıcı ve hızlı şekilde hayata geçirilmesi istenmektedir. Üzerinde durulan diğer konular ise; özel okullar sorunu, öğretim elemanlarının tam gün çalışması sorunu, yurt ve kredi imkânlarının geliştirilmesi, sözlü imtihanların kaldırılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, üniversite yönetiminde öğrencilerin de söz hakkının olması, ders notlarının “teksirler” yerine “kitap” şeklinde dağıtılmasıdır. Eğitim ile ilgili bu tür taleplerin yanında, öğrencilerin ülke sorunlarıyla ilgilendikleri ve politik amaçlı eylemler de yaptıkları görülmektedir. Örneğin; Amerikan 6. Filo'sunun ziyaretinin protesto edilmesi, “Toprak İşgalleri” ve “Atatürk Geliyor” gibi sloganların hâkim olduğu gösteriler vb.

1968 öğrenci olayları, ilk olarak 15 Nisan 1968'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başlamıştır. Olayın görünüşteki nedeni, Hatice Babacan isimli öğrencinin, hocaların uyarısına rağmen başörtüsünü derste çıkarmaması, dekana ve öğretim üyelerine ağır söz söylediği iddiası ve aynı olayla ilgili bir erkek öğrencinin disiplin kurulunca fakülteden çıkarılmasıdır. Senato, fakülteden çıkarılan iki öğrenci için verilen kararı yerinde bulmuş, öğrenci itirazları reddedilmiş, bunun üzerine de fakülte işgal edilmiştir. Boykota katılan öğrencilerin istekleri şunlardır: İlim, tarafsızlık, samimiyet, iman ve vicdan hürriyeti, hakka saygı, İslam'ı dini kaynaklardan takip etmek, aleni ve tarafsız imtihan ve iki öğrenci hakkındaki kararın iptalidir¹⁵.

Hatice Babacan olayı *Cumhuriyet*'in “İlahiyat Fakültesinde Olaylar Çıktı” başlıklı haberine yansımış, haberde bu olay; “*İlahiyat Fakültesinden tardedilen Hatice Babacan ve Mustafa Demirsöz adındaki öğrencilerin dün derse girmek istemeleri üzerine, fakültede olaylar çıkmış ve polis, iki öğrencinin sınıfa girmesine engel olmuştur. Bu olaylar cereyan ederken bir basın toplantısı yapan MTTB Başkanı İsmail Kahraman ise, ‘Biz de direneceğiz’ demiş, Fakülte Dekanını şiddetle suçlamıştır. İki öğrencinin fakülteden tardedilmesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu ileri süren Kahraman, ‘gerçek haklı ses, İslâm'ın sesidir’ demiştir*”¹⁶ şeklinde ifade edilmiştir. *Cumhuriyet*'in bu olayı fazla yoruma girmeden verdiği görülmektedir.

Aynı olay *Tercüman*'ın sürmanşetten verdiği “*Başörtüsü ile Sınıfa Giren Bir Öğrenci Sınıftan Kovuldu*” başlıklı haberinde; “*‘Mini-eteğe evet başörtüye ise hayır’ diyen idareciler protesto edildi*” ifadeleriyle yer almaktadır. Haberin devamı ise şöyledir: “*İlahiyat Fakültesi talebelerinden Hatice Babacan adındaki bir kızın okuldan ihracı üzerine dün, fakültenin kapısına siyah bir çelenk konulmuştur. MTTB yöneticileri tarafından kapıya bırakılan çelengün üstüne, ‘Fakülte mi, derebeylik mi? İlim hürriyeti istiyoruz’ şeklinde bir yazı iliştilmiştir...*”¹⁷ ifadelerine yer verilmiştir. *Tercüman*'ın bu haberi manşetten ve büyük puntolarla vererek okuyucunun dikkatini çekmeye çalıştığı görülmektedir. Milliyetçi-muhafazakâr çizgide bir politik görüşe sahip olan gazetenin, “*‘Mini-eteğe evet başörtüye ise hayır’ diyen idareciler protesto edildi*” şeklinde ifadeler kullanması Babacan olayını

¹⁵ Saran 1975, 65.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 13.04.1968, 1.

¹⁷ *Tercüman* 13.04.1968, 1.

eleştirdiğine işaret etmektedir. Babacan olayına tepkiler devam etmiş ve öğrenciler Hatice Babacan ile Mustafa Demirsöz adındaki öğrencilerin fakülteye tekrar alınması için boykota başlamışlardır.

Bu boykot *Cumhuriyet*'in “İlahiyat Öğrencileri Boykota Başlıyor” “Baş Örtme Olayının Tepkileri Devam Ediyor” başlıklı haberine şöyle yansımıştır: “(...) Öğrencilerin dün yayınladıkları bildiride, boykotun fakülteden uzaklaştırılan iki öğrenci tekrar fakülteye alınuncaya kadar devam edeceği bildirilmektedir. (...) Ayrıca Hatice Babacan ile Mustafa Demirsöz adlarındaki iki öğrencinin fakülteden uzaklaştırılmasına sebep olduğu iddia edilen Dekan Hüseyin Yurtaydın hakkında dava açılacağı da bildiride yer almaktadır....”¹⁸.

Üniversite reform tasarısı hazırlanmış olmasına rağmen uygulanmasına geçilmemiş olması öğrencilerin boykotlarına devam etmesine neden olmuştur. Öğrencilerin yönetime katılma talepleri *Tercüman*'ın “Öğrenciler: ‘İşimizi Kendimiz Göreceğiz’ ” başlıklı haberinde; “*Senato bildirisine cevap olarak dün bir bildiri yayınlayan boykotçular, isteklerinin iletilmediği hususuna temasla eski isteklerini tekrarlamışlardır. Bildiride öğrencilerin mutlaka üniversite yönetiminde söz sahibi olmaları gerektiğine de işaret edilmektedir*”¹⁹ ifadeleriyle vurgulanmıştır.

Öğrenci olaylarının artmasında etkili olan bir diğer olgu ise, öğrencilerin üniversite yönetiminde söz sahibi olma ve üniversitelerde köklü bir reform yapılması isteğidir. Üniversite reformu ile ilgili olarak Ankara Hukuk Fakültesi, bir üniversite reform tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarının içeriği ise *Tercüman*'ın “*Hukuk Fakültesi, Bir Üniversite Reform Tasarısı Hazırladı*” başlıklı haberinde yer almıştır. Habere göre; “*Ankara Hukuk Fakültesi, üniversitede yapılacak reformla ilgili bir tasarı hazırlamıştır (...) 7 kişilik bir komisyon, hazırladığı raporda:*

1. Öğrenci burslarının artırılarak, gerekli mali kaynak için kurumlar ve gelir vergisine ‘Yükseköğrenim Bursu’ adıyla zam yapılmasını,
2. Öğrencilerin yönetime katılmasını,
3. Talebe kuruluşlarının yeniden gözden geçirilerek, sınıfta kalan öğrencilerin o yıl, idare heyetlerine seçilmemesini,

4.Özel okulların, bir ticarethane haline gelme tehlikesi gösterdiğinden, kapatılması ve yenilerinin de açtırılmamasını öngörmektedir...”²⁰. Görüldüğü gibi bu tasarıda öğrencileri memnun edebilecek nitelikte maddeler yer almaktadır.

68 öğrenci olaylarında öğrencilerin amacı, hem eğitime, hem de toplumsal hayata yönelik değişimler ile ilgili konularda söz sahibi olabilmektir. Öğrencilerde, üniversitelerin statükoyu koruması gereken kurumlar değil, reformlara öncülük eden kurumlar olması gerektiği fikri hâkimdir diyebiliriz. Tüm bu nedenlerden dolayı, birincil öncelikleri üniversiteler olan öğrenciler, kendilerine yönetimde daha çok söz hakkı verilmesini istemekte ve üniversitelerin çağın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz olduğunu belirtmektedirler.

İstanbul Üniversitesi’nde çıkan öğrenci olayları, *Tercüman*'ın “*Hukuk Fakültesi’ni de Öğrenciler İşgal Etti*” başlıklı haberine şöyle yansımıştır: “*Dünyayı sarsan öğrenci hareketleri, nihayet memleketimize de sirayet etmiştir. (...) İstanbul’da İÜTB Başkanı Ufuk Şehri, birlik lokalinde bir basın toplantısı yapmış ve ‘Üniversitede Reform’ istemiştir....*” Habere göre, tüm fakültelerin yaptığı boykot ve gösterilerde ortak talep olarak üniversite reformu göze çarpmaktadır. Öğrencilerin boykot ve işgalleri sadece sözlü çatışmalara değil aynı zamanda yaralanmaya varan boyutlara ulaşmıştır.

¹⁸ Cumhuriyet 15.04.1968, 1

²⁰ Tercüman 12.06.1968, 1.

13 Haziran 1968'de Meclis'te üniversitelerdeki olaylara ilişkin söz alan Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata öğrenci olaylarının haklı yönleri olduğunu ve bugüne kadar öğrenci sorunlarıyla ilgilenilmemesinin olayları daha da tırmandığını vurgulayarak şunları söylemektedir: “Üniversitemizde ciddi huzursuzluk var. Üniversite öğrencileri, fakülte kapılarında, Bakanlık kapılarında hak arıyorlar. Bu gençler haklı mıdır, acaba neler istiyorlar, diye hep düşünüyoruz. Ve öğreniyoruz ki, Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yönetim Kurulu ve Millî Eğitim Bakanlığı, öğrenci isteklerinin bir kısmını kabul etmiş. Demek oluyor ki, sokaklara dökülen öğrencilerin istekleri haklı imiş ve bugüne kadar savsaklandığı için olaylara sebebiyet verilmiş.”²¹

Ankara'dan sonra öğrenci boykotları İstanbul'a sıçramış; Hukuk Fakültesi, Fen ve Edebiyat Fakülteleri işgal edilerek, boykota geçilmiştir. 1968 boykotlarında “İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri Konseyi” adına “İstanbul Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler” adıyla yayınlanan bir broşürde öğrencilerin talepleri şöyledir:

“Üniversitemizde gerçekleştirilmesi zorunlu değişimler sadece üniversitelerin kuruluş ve işleyiş sistemleriyle ilgili olmayacaktır. Üniversitenin kuruluş ve işleyişinden, öğrencilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesine kadar varan bütün sorunları içine alır şekilde anlamaktayız. Eğitilmenin, özellikle yüksek eğitim yapabilmenin bir şans ve imtiyaz olduğu ülkemizde, üniversite sorununun tüm eğitim sorunundan ayrı düşünülemeyeceğini ve eğitim sorununun temel düzen sorununa bağlı olduğunu bilmekteyiz. Fakat mevcut düzen ve fırsat eşitsizliği içinde dahi, gerek üniversitelerin işleyişi yönünden, gerek öğrencilerin ekonomik sosyal durumları yönünden yapılacak birçok işin bulunduğu ve bunların imkân dâhilinde olduğuna inanmaktayız....”²² Fakülte yönetimi ve boykotçu öğrenciler arasında yapılan görüşmeler sonucunda öğrencilerin imtihan ve yönetim ile ilgili taleplerinin bir kısmının kabul edildiği görülmüştür. Boykota katılan öğrencilerin reform isteklerinin sadece eğitim ile ilgili değil, aynı zamanda mevcut düzenin değiştirilmesine yönelik olduğu da anlaşılmaktadır.

Mecliste tartışılan bu konular, Cumhuriyet'in “Öğrenciler, Dün Birbirine Girdi, 50 Kişi Yaralandı” başlıklı haberinde; “İstanbul Üniversitesi'ndeki boykot ve işgal olayları dün Orman, Dişçilik ve Cerrahpaşa Tıp Fakülteleri hariç olmak üzere diğer fakültelere de yayılırken; Edebiyat Fakültesinde birbirine giren öğrencilerden 3'ü ağır olmak üzere 50 kişi, taş ve sopalarla yaralanmıştır...” ifadeleriyle yer almıştır. Haberin devamında ise: “Eğitim sorunları konusunda genel görüşme istendi. CHP Grup Başkanvekilleri Prof. Nihat Erim ve Dr. Kemal Satır ile 9 arkadaşı ‘Millî Eğitim sorunlarını ve bu alandaki bunalıma sosyal ve ekonomik ilişkileriyle birlikte belirtmek ve gerekli tedbirleri ortaya koymak üzere’ mecliste bir genel görüşme açılmasını istemişler, bu husustaki önergeyi Meclis Başkanına sunmuşlardır...²³denilmektedir. Görüldüğü gibi, üniversite yönetimlerince bir türlü çözilemeyen öğrenci olayları, devamlı surette meclisin gündemine de taşınmaktadır.

18 Haziran 1968'de mecliste üniversitelerdeki boykotlar ile ilgili söz alan Cumhuriyet Senatosu Üyesi Elazığ Üyesi Celal Ertuğ “Bir kısım fakülte ve yüksek tahsil gençleri, boykot adı altında reaksiyonel bir harekete geçmişlerdir. Okudukları müesseseleri işgal altına almışlardır. İmtihanlar durdurulmuş, öğretim ve yönetim sorumlularının görevlerinin başına gelmeleri engellenmiştir. Objektif bir görüşle, usule sığmayan bu heyecan dalgalanmasını sebepsiz ve şuursuz bir taşkınlık diye vasıflandırmak mümkün değildir. Yükseköğrenim müesseselerimizde birtakım dertlerin, sıkıntıların mevcudiyeti bir gerçektir. Bugün artık söyleyen hoca, dinleyen talebe devri geçmiştir. Konferans salonlarından taşan, sayısı binleri bulan öğrenci ile öğretim üyeleri arasındaki münasebet, denge bozulmuştur. Yılda bir defa

²¹ TBMM TD 13.06.1968, 64.

²² Saran 1975, 69.

²³ Cumhuriyet 15.06.1968, 1.

hocasını imtihandan imtihana gören, onu tanımayan öğrenciye, üniversite eğitim görüyor, denemez”²⁴ ifadelerini kullanmaktadır. Ertuğ, Üniversitelerde eğitim anlayışının değişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Tabii Üye Kadri Kaplan ise, meydana gelen huzursuzlukların, Türk Eğitim Sistemi ve düzenindeki dengesizlikten ve eğitim plânının uygulanmasındaki yetersizlikten kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca, üniversite öğrenimi gören gençlerin yarısından çoğunun, yarı aç denecek durumda eğitime devam ettiklerini vurgulayarak, gençlerin maddi imkânsızlıklar içerisinde okumaya çalıştıklarını da dile getirmektedir²⁵.

18 Haziran 1968’de düzenlediği bir basın toplantısında *Cumhuriyet*’e konuşan İsmet İnönü ise, milli eğitim politikasını doğru bir yola sevk etme kararı verilmediği takdirde iktidarın gençlik sorunlarına bir çare bulamayacağını, iktidarın gençlik karşısına kendi yarattığı suni örgütlerle çıkarak gençlik sorunlarını çözemeyeceğini bunun sonuçlarının da iyi olmayacağı endişesini taşıdığını söylemiştir. Bu yanlış zihniyetten vazgeçilerek, bütün eğitim düzeninin yeniden gözden geçirilerek, ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanmasının, ülke gerçeklerine ve halka dönük bir öğretim programını sağlayacak adımların atılmasının gerekli olduğunu da vurgulamıştır²⁶.

Boycot ve işgal olayları ile öğrenci sorunları, TBMM’nin 21 Haziran 1968 günlü oturumunda da tartışma konusu olmuştur. Parti sözcüleri yanında 40’den fazla milletvekilinin söz aldığı oturumda CHP Grubu adına konuşan Kocaeli milletvekili Nihat Erim şunları söylemiştir: *“Bu genç kuşağın patlamasıdır. Gençliğimiz yerden göğe kadar haklıdır. Üniversitelerimiz, genel olarak bütün eğitim sistemimiz reforma muhtaçtır. Rejim ve ortam farkı ne olursa olsun, gençler üniversite yönetiminde söz sahibi olmayı, modern yöntemlerle ders görmeyi istemektedirler.”*²⁷ Erim’in öğrenci olaylarına ve öğrencilerin isteklerine hak verdiği görülmektedir.

Başbakan Süleyman Demirel ise; *“Üniversite işgali toplantı ve gösteri yürüyüşü konusuna değinecek olursanız buraya gelip işgal edin demek tahrikçiliktir”*²⁸ demiş ve muhalefeti öğrenci olaylarını tahrik etmekle suçlamıştır. Başbakan Süleyman Demirel’in öğrenci olayları hakkındaki görüşleri, basına da yansımıştır.

Hürriyet’in “*Üniversite Hakkında*” başlıklı haberinde Demirel’in konuşması; *“(…) Başbakan meydana gelen dalgalanmaların durulmaya yönelmesinden ve akliselimin hâkim olmasından büyük memnuniyet duyduğunu belirterek şunları söylemiştir: ‘Hadiseler, bir sosyal meseledir. Kendine has şartları, neticeleri vardır. Hadiseyi, sadece bir hiddet ve öfkenin mahsulü olarak ele almıyoruz. Bütün faktörleriyle değerlendiriyoruz. Meseleye, anlayışla ve yapıcı bir şekilde bakıyoruz. Nüksetmeyecek şekilde tedavi yollarını arıyoruz. Üniversite olayları, sebepleri ne olursa olsun, mutlaka birçok tedbirin alınmasını ve alınmış olanların da şûmüllendirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymuştur’”*²⁹ ifadeleriyle yer almıştır. Görüldüğü gibi Demirel, öğrenci olayları ile ilgili gereken tedbirlerin alınması gerektiğini savunmaktadır.

Tercüman’ın “*Öğrenci Yürüyüşü*” başlıklı haberinde ise; *“(…) Demirel konuşmasında, talebe hareketlerinin mahiyeti üzerinde durmuş, bunların ‘hukuk devleti’ anlayışı içinde ele alınması lazım geldiğini ifade etmiştir. Hükümetçe bunların yakından takip edildiğini, hukuk anlayışı içinde gerekli tedbirlerin alındığını bildirmiştir. Başbakan Demirel, kongre delegelerinin bu konudaki şikâyetlerini gayet iyi anladıklarını ifade ederek şöyle konuşmuştur. ‘Türk Devleti, bir hukuk devletidir. Hukuk devleti nedir, bu iyi anlaşılmazsa, iktidar partisi olarak ne*

²⁴ TBMM TD 18.06.1968, 85.

²⁵ TBMM TD 18.06.1968, 88.

²⁶ Cumhuriyet 18.06.1968, 1.

²⁷ Çetinkaya 1986, 48.

²⁸ Arslan 2011, 418.

²⁹ Hürriyet 05.06.1968, 7.

yaptığımızı bilemezsiniz. Her gidiş kanuni olmalıdır (...) Düşünmek ve istediğini söylemek hürriyeti vardır, bunun karşısında da bozgun ve anarşi varsa bunun müeyyideleri vardır. İlgili merciler vazifelerini yapacaklardır. Eğer yapmıyorlarsa tenkit etmek mümkündür. Bunun dışında icraat gören iktidara sopa iktidarı, keyfî idare denir. AP iktidarı bunların hiçbirine iltifat etmeyecektir”³⁰ ifadeleriyle Demirel’in öğrenci olaylarında yalnızca anarşik boyuta varan olayların suçlularının hukuk devleti çerçevesinde cezalandırılacağını ve ifade özgürlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini belirttiği görülmektedir.

TİP’de bir bildiri yayımlayarak öğrenci isteklerini desteklediğini açıklamıştır: “Son üniversite olayları şimdiye kadar yer almış öğrenci hareketlerinden ayrı bir nitelik taşımaktadır. Ve onlardan çok daha önemlidir. Gerçekten bu hareketler görünüşte yönetmelik ve tüzüklerle, üniversitenin iç işleyişiyle ilgili talepleri içine alıyorsa da, aslında bu olaylar üniversite eğitim sistemine, hatta tüm eğitim sistemine, bunun da ötesinde bugünkü bozuk toplum düzenine karşı gençliğin haklı tepkisidir. Bundan ötürü meseleyi yüzeysel ve geçici tedbirlerle çözümlemeye imkân yoktur. Üniversite ve tüm eğitim sistemimizi Anayasa’nın demokratik prensiplerine ve ruhuna uygun bir şekilde yeniden düzenlemek gerekir. (...) TİP öğrenci isteklerini destekler.”³¹ Erim gibi, TİP’in de öğrenci eylemlerini haklı bulduğu ve öğrencilere destek verdiği görülmektedir.

21 Haziran 1968’de isteklerinin pek çoğu kabul edilen Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri sevinç yaşarken, 22 Haziran 1968’de ilk işgalin başladığı Atatürk Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde işgalci öğrencilerle yöneticiler arasında da anlaşmaya varılmıştır. Öğrencilerin birçok isteği kabul edilmiş, öğrenciler fakülteyi Dekan Emin Bilgiç’e teslim etmişlerdir. Bilgiç, Atatürk’e bağlı olduğunu belirtirken, öğrenciler de Bilgiç’in boynuna çiçekten yapılmış bir çelenk takmışlardır. Öğrencilerin kabul edilen istekleri ise şöyledir:

“-Birinci yıl imtihanları yabancı dil kursları dışındaki kürsülerden kaldırılmıştır.

-3. yıl imtihanları bütün kürsülerden kaldırılmıştır.

-Yardımcı yabancı dil imtihanlarının 8. sömestr sonuna kadar uzatılması uygun görülmüştür.

-Şubat imtihanları konusundaki istek kabul edilmiş, böylelikle esasen eski yönetmeliğe uygun bu hükümlerle imtihan sayısı da altıya çıkarılmıştır.

-Yardımcı Latince derslerinin seçmeli ders haline gelmesi uygun görülmüştür.

-İmtihanlar yazılı ve sözlü olarak, fakültenin kuruluşundan beri uygulanan bir usul olarak öğrencilerin bilgilerinin daha sağlam bir şekilde değerlendirilmesi bakımından zaruri görülmüştür.”³²

22 Haziran 1968’de ise; İstanbul Üniversitesi Rektörü Şerif Egeli’nin bir açıklama yaparak, işgalin kaldırılması için öğrencilerle anlaşma sağlandığını söylemiştir. 27 Haziran 1968’de Eczacılık Fakültesi hariç olmak üzere işgal edilen binalar, yöneticilere teslim edilmiştir. Eczacılık Fakültesi’nin boykotları ve işgali ise Dekan Kasım Cemal’in tutumları nedeniyle devam etmiştir. 27 Haziran 1968’de İstanbul Üniversitesi yeniden açılırken, sorunlara çözüm bulmak adına bir komisyon kurulmuştur.

Süleyman Demirel 24 Haziran 1968 yılında TBMM’de öğrenci olayları ile ilgili yaptığı konuşmada, bu olayların tüm dünyanın sorunu olduğunu, Türkiye’de toplum güvenliğini tehdit eder boyutlara geldiğini ve bu olayların bazı çevrelerce teşvik edildiğini belirtmiştir. Bu

³⁰ Tercüman 05.06.1968, 1.

³¹ Arslan 2011, 419.

³² Arslan 2011, 414-415.

sorunun çözümlenebilmesinin yolunun da demokrasiye dört elle sarılmaktan geçtiğini ifade etmiştir³³.

İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde öğrencilerle anlaşmaya varılmasına rağmen üniversite reformunun gerçekleşmemesi öğrenci olaylarının devamına neden olmuştur. Öğrencilerin, üniversitede reform isteklerine üniversite yönetimlerinin tepkisiz kalmadığı *Cumhuriyet*'in "Sekiz Rektör Ankara'da Toplandı Üniversitede Reform Görüşülüyor" başlıklı haberinde vurgulanmaktadır. Haberde; "8 üniversitenin rektörleri dün Ankara Üniversitesi Rektörlüğünde toplanarak üniversite sorunlarını ve üniversite reformu konusunu görüşmüşlerdir. (...) Toplantıdan sonra Üniversite Rektörleri Birliği olarak ilk toplantının yapıldığı, bu arada son öğrenci hareketleri üzerine ortaya çıkan sonuçların ele alındığı, üniversite reformu konusunun görüşüldüğü rektörler tarafından basın mensuplarına açıklanmıştır..."³⁴ denilerek öğrencilerin reform isteklerinin rektörler birliği tarafından ele alındığı belirtilmektedir.

Üniversite reformu konusunda, uzun yıllar Türkiye'de görev yapan Prof. Schwartz, üniversite reformunun nasıl olması gerektiği hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu raporun içeriği *Cumhuriyet*'te yayınlanan Uluğ İğdemir'in "Üniversite Reformu ve Bazı Anılar" adlı makalesinde şöyle yer almıştır: "(...) Prof. Schwartz, raporunun başında üniversiteyi ve amaçlarını şöyle anlatıyor: 'Üniversitenin gayesi bir memleket gençliğinde ilme karşı alaka uyandırmak suretiyle vatandaşlara, hatta bütün insanlığa karşı mesuliyet duygusunu terbiye etmek ve böylece vicdanı şuurlandırmaktır. (...) Üniversite, memleket ve millet için, hatta insanlık için vaaz olunan ileri ve yüksek ideallerin gerçekleşmiş bir örneği haline gelmelidir....'"³⁵ Prof. Schwartz, üniversitenin amacının, öncelikle öğrencilerin vicdani bir şuurla yetiştirilmesi ve yüksek ideallere sahip vatandaşlar haline getirilmesi olduğunu belirtmektedir.

Üniversite reform tasarısı için daha önce üniversite rektörleriyle görüşülmüş ve belirli kararlar alınmıştır. AP'li Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem ise, üniversite reform teklifi için rektörlüklerden geri dönüş beklediğini bildirmiştir. Bu konu *Hürriyet*'in "Ertem: 'Üniversite Reform Teklifini Hükümet Bekliyor'" başlıklı haberinde yer almıştır. Haberde; "Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem, dün verdiği bir demeçte, üniversite reform teklifini hükümetçe beklediklerini açıklamıştır. Bundan bir süre önce, üniversite rektörleri ile Başbakan Demirel'in yaptıkları toplantıda, üniversitelerin reformu konusunda görüşlerini tespit etmeleri kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine, üniversiteler tarafından bu konudaki hususlar tespit edilmiştir"³⁶ ifadelerine yer verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın üniversite reform tasarısı için tüm üniversitelerin görüşünü aldığı anlaşılmaktadır.

Boycot ve işgallerin sona ermesiyle beraber savcılıklar tarafından işgal komitelerindeki Deniz Gezmiş, Osman Saffet Arolat, Bozkurt Nuhoglu, M. Cavit Kavak, Veysi Sarısözen gibi öğrenciler hakkında soruşturmalar açılmaya başlanmıştır. CHP, öğrencilerin işgallerini suç saymazken, bizzat İsmet İnönü "İşgal ve boykot farklı şey değildir" demektedir. TİP de öğrencileri desteklediğini açıklamıştır. Öğrenci liderleri hükümetin tutumunu "huzursuzluklara kaynak olacak" nitelikte bulurken, İ.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. İsmet Sungurbey ve Doç. Dr. Çetin Özek işgali, "hukuka uygun bir direniş" olarak nitelendirmişlerdir.

Bu desteklerden de kuvvet alan öğrenciler, soruşturmalara karşı imza kampanyasına girişmişlerdir. "Biz aşağıda imzaları bulunan İ.Ü öğrencileri 12 Haziran 1968 ve onu izleyen

³³ Başar 1999, 398.

³⁴ *Cumhuriyet* 11.07.1968, 1.

³⁵ İğdemir 25.08.1968, 2.

³⁶ *Hürriyet* 06.10.1968, 1.

tarikhlerde üniversite içindeki işgal ve boykot hareketlerine Türkiye'mizin ve üniversitelerimizin yüksek menfaatleri için bizzat katıldığımızı kamuoyuna duyururuz" ifadelerine yer verilen metnin altına ilk gün 500 dolayında öğrenci imza atmıştır. Bu işgaller dolayısıyla 131 öğrenci hakkında dava açılmıştır. Ayrıca Ankara Olgunlaştırma Enstitüsünde boykota karışan 24 kız öğrenci de mahkemeye çıkarılarak yargılanmıştır. Fakat soruşturmalardan bir netice alınamamıştır³⁷.

Söz konusu imza kampanyası, Cumhuriyet'in "Öğrenciler İşgal Sorumunu Paylaşmak İçin İmza Topluyor" başlıklı haberine şöyle yansımıştır: "Savcılığın işgalci öğrenciler hakkında soruşturma açması üzerine, İstanbul Üniversitesi'nde işgal fiiline katılan öğrenciler, sorumluluğu paylaşmak üzere aralarında imza toplamaya başlamışlardır. (...) İmza toplayan öğrenciler işgal fiilinde görev alan öğrenci sayısının çok daha fazla olduğunu ancak imtihanların henüz başlamamış olması sebebiyle öğrencilerin okula gelemediklerini, önümüzdeki pazartesi günü açılacak kampanyada imza sayısının asgari 1000'i bulacağını söylemişlerdir...."³⁸

1969 yılı Milli Eğitim Bütçesi görüşmeleri sırasında CHP Grubu adına söz alan Sivas milletvekili Hüseyin Öztürk üniversitelerdeki öğrenci boykotları ile ilgili olarak; "Adalet Partisi Hükümeti, diğer reform hareketlerini engellediği gibi üniversite reformunu da yürütmemiştir. Bunun içindir ki, 1968 yılı içinde üniversite ve yüksekokullarımızda başlayan boykotlar, işgaller devam edip gitmektedir, öğrencilerin bu zorlamasıyla üniversite Senatolarında reform isteklerinin % 80 i kabul edilmiştir. Fakat üniversite senatolarının pasif davranışları ve Hükümetin bu isteklerle ilgili kanunları çıkarmamış olması üniversite sorunlarının çözümünü geciktirmiştir"³⁹ demekte ve öğrencilerin boykotlarını haklı bulmakta, gerekli kanunların bir an önce çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yine 1969 yılı Milli Eğitim Bütçe görüşmeleri sırasında Güven Partisi adına söz alan Kayseri milletvekili Sami Turan ise, üniversitelerde meydana gelen öğrenci boykotlarının haklı nedenleri olduğuna vurgu yaparak şunları ifade etmiştir: "Türkiye'mizdeki öğrenci hareketlerinin kökü dışarıda bulunan aşırı ideolojilerin tahriki ile meydana geldiğini ifade etmek kanaatimizce mümkün değildir. Gençlik ve özellikle üniversite ve yüksek öğretim talebelerinin birçok problemleri vardır. Bu problemler halledilmelidir, öğrenciler birçok üniversitelerimizde laboratuvar, kütüphane ihtiyaçları şöyle dursun sınıfta oturacak yer bulamamaktadırlar. Kitap veya teksir için birçok öğrencilerimizin satın alabilme güçleri yoktur. Hele büyük şehirler dışından gelen öğrencilere temin edilen yurtlar ve burslar yetersizdir."⁴⁰ Aslında öğrenci olaylarının kaynağı sosyo-ekonomik şartların ve üniversitelerin fiziki koşulların yetersizliğidir denilebilir.

Üniversitelerde devam eden öğrenci olayları ile ilgili olarak CHP Denizli milletvekili Hüseyin Atmaca hükümeti gerekli tedbirleri almamakla suçlamakta ve şu görüşleri dile getirmektedir: "Öğrenciler başlangıçta kişisel çıkarları için değil, eğitimin yurt çıkarlarına daha uygun hale gelmesi ve daha kuvvetli yetiştirmeleri için harekete geçmişlerdir. Eğitim ve öğretimde köklü reform isteklerini duyurmaya çalışmaktadırlar. Üniversitelerimizde ve yükseköğrenim kurumlarında uygulanan yönetmelik ve müfredatların çağımızın gereğine ve millî amaçlara göre yeniden düzenlenmesini istemişlerdir. Yükseköğrenim gençliğinin yurt sorunlarıyla ilgilenmesi Atatürk'ün vasiyetidir. Ancak bu hiçbir zaman Ata vasiyeti anarşi anlamına alınıp, zorbalık ve nizam dışı davranışlara hak kazandırmaz. (...) Bir yıldır üniversite reformu vaat edilmesine rağmen ne üniversiteden ne Hükümetten bugüne kadar olumlu bir neticenin gelmediğini görüyoruz. Üniversitelerdeki çalışmalar bir yandan piyasayı etkilerken, diğer

³⁷ Arslan 2011, 419.

³⁸ Cumhuriyet 09.07.1968, 1.

³⁹ TBMM TD 01.02.1969, 60.

⁴⁰ TBMM TD 01.02.1969, 70.

tarafından demokrasiye inanmamış, kökü dışta aşırı uçların olayların içine sızmasına, karışmasına zemin hazırlamaktadır.”⁴¹

Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem Atmaca'nın eleştirilerinin yerinde olmadığını, öğrenci olayları ile ilgili hükümetin ve üniversitelerin gerekli tedbirleri aldığını ve üniversitelerin yavaş yavaş senatoları ile reform hazırlıklarını bitirdiklerini belirtmiştir⁴².

Öğrenci olaylarının devam etmesi ve anarşiye dönüşmeye başlaması üzerine İsmet İnönü'nün de bir basın toplantısı düzenlediği görülmektedir. *Tercüman*'ın “*Öğrenci Hayatında Asıl Olan, Derslere Devam Etmek ve İmtihanlara Girmektir*” başlığıyla sürmanşetten verdiği haberde; “*CHP Genel Başkanı İnönü, öğrenci hareketleri hakkında dün bir beyanat vermiş, ‘Öğrenci hayatında asıl olan derslere devamdır, imtihanlara girip sınıfı geçmektir. (...) Ben boykotu da işgali de aynı mahiyette yani zararlı olmakta aynı gözle görürüm’ Demıştır...*”⁴³ ifadeleri yer almaktadır. Bir yıl önce daha ılımlı açıklamalar yapan ve üniversite olayları konusunda devletin sorumluluk alarak eğitim politikalarını iyileştirmesi gerektiğini savunan İnönü'nün, bir yıl sonra daha sert bir üslup takındığı ve öğrencileri tenkit ettiği görülmektedir. Bunun nedeninin, öğrenci olaylarının gitgide politik bir boyut kazanarak anarşi ortamının oluşmasından İnönü'nün rahatsızlık duymuş olması gösterilebilir.

Cumhuriyet'te yayınlanan Rauf Nasuhoğlu'nun “*Yönetime Katılma ve Üniversitede Denetim*” adlı makalesinde ise öğrencilerin yönetime katılması ile üniversitedeki sorunların bir kısmının çözüleceğine işaret edilmektedir. Nasuhoğlu'na göre; “*(...) Yönetime katılmanın ölçüsü iyi tutulup Üniversitelerimizde sorumluluk, görev, hak ve karşılıklı saygı ilkelerini yaşatan bir işbirliği havası kurulabildiği zaman bugünkü huzursuzluk geniş ölçüde dağılacak ve Üniversite gerçek gücü alan özerkliği de korunacaktır. Fakat sade bununla yükseköğretimin bütün problemlerinin çözüme kavuşacağı iddia edilemez*”⁴⁴.

1969 yılında II. Hükümet Programını açıklarken öğrenci olaylarına da değinen Başbakan Süleyman Demirel “*Öğrenci olaylarının dünya gençliği ile ortak ve ülkelere göre farklı nedenlerinin iyice değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, gençliğin bütün sorunlarını tüm olarak ele almak suretiyle, bunlara en uygun çözüm yollarını bulmak kararında olduklarını, hürriyet içinde refah yoluna yönelmiş Büyük Türkiye idealini, ülkenin yarınki sahipleri olan genç kuşaklara hedef olarak vererek ve onları zararlı cereyanlara kapılmadan bu inanç etrafında toplamanın öğrenci olaylarını önlemede önemli bir etkisi olacağını ifade etmektedir*”⁴⁵.

1970 yılı hükümet programının görüşülmesi sırasında öğrenci olayları ile ilgili eleştirilere cevap veren Başbakan Süleyman Demirel şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “*Gençlik hareketlerine anarşist gözle baktığımız şeklindeki itham yanlıştır. Gençlik hareketlerini meydan meydan ben milletime anlattım. 1969 seçimlerinde siz de anlattınız. Bir memleket, gençliğinden ümidini kesemez, üniversitesiz bir memleket olmaz. Görülen hareketlerin içinde şu şekilde, bu şekilde cereyan edenleri vardır ama yarın emaneti devam ettirecek olan Türkiye'nin gençleridir. Gençlerin, gayet tabii, kendilerinden evvelki kuşakları beğenmeyecekleri gerçektir. Ama gençlik hareketlerinin içerisine birtakım anarşi hareketlerinin sızdığı da bir gerçektir.*”⁴⁶

TBMM'de 1970 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmeleri yapıldığı sırada AP'li Milli Eğitim Bakanı Orhan Oğuz'da öğrenci olaylarına değinerek, üniversitelerde meydana gelen öğrenci olaylarını sadece ideolojik ve politik hareketler olarak görmediklerini, bu olayların

⁴¹ TBMM TD 15.04.1969, 554-555.

⁴² TBMM TD 15.04.1969, 556.

⁴³ Tercüman 18.06.1969, 1.

⁴⁴ Nasuhoğlu 17.06.1969, 2.

⁴⁵ TBMM TD 07.11.1969, 147.

⁴⁶ TBMM TD 13.03.1970, 347.

içerisinde büyük tahrikler olduğunu düşündüklerini söylemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı olarak çıkan olayların temeline inerek çözüm getirmek istediklerini de ifade etmiştir. Hükümetin çözüm arayışlarına rağmen, öğrenci olaylarının önüne geçilemediği görülmektedir⁴⁷.

Tercüman'ın Demirel'in konuşmasına yer verdiği " 'Üniversite Kendi Görevini Yaparsa Olaylar Yatıştır' " başlıklı haberi şu satırlar takip etmiştir: "Başbakan Demirel, dün son öğrenci hareketleri üzerine gazetecilerin sordukları soruları cevaplandırmış, 'Masum öğrenci hareketleri ile anarşi hareketlerinin birbirinden ayrılması lazım geldiğini ve gayenin masum hareketleri durdurmak değil, anarşiyi önlemek olduğunu' söylemiştir...."⁴⁸ 1970 yılına gelindiğinde de Demirel'in öğrenci olaylarına olan bakış açısını değiştirmeyerek "Masum öğrenci hareketleri" şeklinde nitelendirdiği görülmektedir.

1971 yılında mecliste CHP Sivas milletvekili Hüseyin Öztürk öğrenci olayları üzerine bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada, Türkiye'de öğrenci olaylarının gün geçtikçe büyük endişe ve büyük üzüntü konusu olduğunu, öğrenci olaylarının üniversitede reform isteği ile başladığını buna rağmen olayların başka istikametlere doğru kaydığını belirtmektedir. Öztürk bunun esas nedeninin ise; Atatürk devrimlerinin ve Anayasanın sosyal, ekonomik ilkelerinin tam olarak uygulanmaması olduğunu ifade etmektedir⁴⁹.

1968'den itibaren Türkiye'de öğrenci olayları, sağda komünizmle mücadele eksenine kayarken, solda da Türkiye'de sosyalist bir devrim gerçekleştirme yönüne kaymıştır. Böylece öğrenci olayları, asli unsur olan eğitim-öğretimden başka bir alana kaymıştır. 1968'den itibaren öğrenci olaylarının eğitim-öğretimden, politik ve ideolojik amaçlı eylemlere yönelerek boykot, işgal, taşlı-sopalı, silahlı çatışma, bombalama, kurtarılmış üniversite ve eğitim kurumları oluşturma, soygunlar yapma istikametinde gelişmesi ve bazı yerlerde devlet otoritesinin geçersiz kılınması üzerine Türkiye'de bir kargaşa ortamı meydana gelmiştir.

Bu olaylardan bazıları şunlardır: 13 Nisan 1970 Hacettepe Tıp Fakültesinde görev yapan bir yedek subay öldürülmüştür. Çıkan olaylar sonucunda üniversitenin üç fakültesi kapatılmıştır. Öğrenci olaylarının artması sonucu, İstanbul ve Kocaeli'nde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. 1965-71 dönemi öğrenci olayları incelendiğinde, hepsinin eğitime dair olmadığı ve ülke sorunlarına da öğrencilerin duyarlılık gösterdiği görülmektedir.

Sonuç

Türkiye'de 1968 öğrenci olayları Batı ülkelerindekilerle eşzamanlı başlamıştır. Batı ülkelerinde hükümetler öğrenci sorunları üzerine ciddi bir şekilde eğilmiş, bu olayların nedenlerini bulmuş ve çözümlemiş, böylece olaylar son bulmuştur. Türkiye'de ise, konu bir takım muhalifler ve baskı guruplarınca istismar edildiği için çatışmalar düzenin daha çok bozulmasına, daha ilerisi için büyük patlamaların ortaya çıkmasına ve ayrıca bundan sonra devam eden olayların çözümünün zorlaşmasına neden olmuştur denilebilir. Öğrenci olayları demokrasi içerisinde çözümlenmeye çalışılırken, 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ile kuvvet komutanları, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanına ortak bir muhtıra vererek Demirel Hükümeti'nin istifasını sağlamışlardır. Yapılan müdahalenin anayasa ve hukuk devletiyle bağdaşmayacağını açıklayarak görevinden ayrılan Demirel'in yerine, CHP'den istifa ettirilerek bağımsız milletvekili olan Nihat Erim başkanlığında 12 Mart muhtırasını veren komutanların desteğiyle Birinci Erim Hükümeti (26 Mart 1971-3 Aralık 1971) hükümeti kurulmuştur.

Tartışma

⁴⁷ TBMM TD 25.05.1970, 531.

⁴⁸ Tercüman 26.05.1970, 1.

⁴⁹ TBMM TD 23.02.1971, 120.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hadise etki alanını genişletirken içeriği de büyük ölçüde değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Ortaya çıkan bu hadiselerin etki alanını genişletmesi ve içeriğinin değişim ve dönüşüm geçirmesi küreselleşme ve yerelleşme süreçleriyle açıklanmaktadır. Küreselleşme ve yerelleşme süreçleri bağlamında ele alınan 68 olayları da diğer birçok hadisenin yaşadığı küreselleşme sürecini yapısal ve işlevsel açıdan yerelleşerek sürdürdüğü ortaya çıkmıştır. Batıda ortaya çıkan 68 olayları kapitalist sisteme muhalefet etmiş ve belli bir süre de bu sistemi sarsmıştır. Ancak daha sonra bu eylemleri ortaya çıkaran kitleler demokratik ortamda kendilerini ifade edebilecektir. Bu araştırmada kullanılan veriler, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Veriler, her üç gazetenin arşivlerinden alınmıştır. *Hürriyet*, *Cumhuriyet*, *Tercüman* gazetelerinde yer alan ve öznesi 68 öğrenci olayları olan haberler, bu araştırmanın verilerini oluşturmuştur. Ancak haberler seçilirken eğitimle ilgili içeriklerin seçilmesi esas alınmıştır. Haberlerin içeriği, verilerin değerlendirilmesi ve bulguların yorumlanması aşamasında araştırmaya yön vermiştir. Haberleri seçerken 68 öğrenci olaylarının eğitimle ilgili kısımlarının alınmasına dikkat edilmiştir. Olayların daha çok Cumhuriyet ve Tercüman gazetesi tarafından yansıtıldığı, Tercüman gazetesinde bu yansımanın mevcut sistemin ve değerlerin ve eğitimde gelişimin yıkımına destek veren bir hareket olduğu söylemi hâkimken, Hürriyet ve Cumhuriyet ise bu hareketi daha çok eğitimde özgürlük ve demokrasi hareketi şeklinde yansıttığı ve söylemde bulunduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Arslan, Ali. (2011). Türkiye’de Üniversite ve Siyaset. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Başar, Erdoğan. (1999). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1960-1971)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 398.
- Bradley, Curtis, A. (2011). *International Law in the U.S. Legal System*. England: Oxford University Press
- Bulut, Feryat (Güz, 2011), 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı. *Çttad. X/23*, 143-169.
- Cumhuriyet*. (15.04.1968). “İlahiyat Öğrencileri Boykota Başlıyor”, 1.
- Cumhuriyet*. (19.06.1968). “İnönü Seçim ve Gençlik Konularına Temas Etti: AP’nin Oy Kaybı Büyüktür”, 1.
- Cumhuriyet*. (09.07.1968). “Öğrenciler İşgal Sorumunu Paylaşmak İçin İmza Topluyor”, 1.
- Cumhuriyet*. (15.06.1968). “Öğrenciler, Dün Birbirine Girdi, 50 Kişi Yaralandı”, 1.
- Cumhuriyet*. (07.11.1967). “Öğrencilerin Protesto ve Yürüyüşleri Bugün Başlıyor” 1.
- Cumhuriyet*. (11.07.1968). “Sekiz Rektör Ankara’da Toplandı Üniversitede Reform Görüşülüyor”, 1.
- Cumhuriyet*. (25.08.1968). “Üniversite Reformu ve Bazı Anılar”, 2.
- Cumhuriyet*. (17.06.1969). “Yönetime Katılma ve Üniversitede Denetim”, 2.
- Hikmet Çetinkaya, *Sancılı Yıllar (1965-1971)*, Tekin Yayınevi, Ankara 1986, s. 48.
- Höke, Engin. (1989). *1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi*. İstanbul: Simge Yayınları, 18.
- Hürriyet*. (06.10.1968). “Ertem: ‘Üniversite Reform Teklifini Hükümet Bekliyor’”, 1.
- Hürriyet*. (05.06.1968). “Üniversite Hakkında”, 7.
- İğdemir, Uluğ. (1968). Üniversite Reformu ve Bazı Anılar. *Cumhuriyet*, 2.
- Kılınç, Erol. (2008). İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı hakkında. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Meriç, C. (2008), *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nasuhoğlu, Rauf. (1969). Yönetime Katılma ve Üniversitede Denetim. *Cumhuriyet*, 2.
- Saran, Nephane. (1975), *Üniversite Gençliği*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Taşcıoğlu, Mükerrrem. (1967). Türkiye’de Talebe Hareketleri. *Cumhuriyet*, 2.
- Tercüman*. (08.11.1966). “10 Bin Hukuk Öğrencisi Boykota Başladı”, 1.
- Tercüman*. (13.04.1968). “Başörtüsü İle Sınıfa Giren Bir Öğrenci Sınıftan Kovuldu”, 1.
- Tercüman*. (13.07.1968). “Hukuk Fakültesi, Bir Üniversite Reform Tasarısı Hazırladı”, 1.
- Tercüman*. (18.06.1969). “Öğrenci Hayatında Asıl Olan, Derslere Devam Etmek Ve İmtihanlara Girmektir”, 1.

- Tercüman*. (18.06.1969). “Öğrenci Hayatında Asıl Olan, Derslere Devam Etmek Ve İmtihanlara Girmektir”, 1.
- Tercüman*. (09.11.1968). “Öğrenci Yürüyüşü”, 7.
- Tercüman*. (17.06.1968). “Öğrenciler: ‘İşimizi Kendimiz Göreceğiz’ ”, 7.
- Tercüman*. (17.06.1968). “Öğrenciler: ‘İşimizi Kendimiz Göreceğiz’ ”, 7.
- Tercüman*. (26.5.1970). “Üniversite Kendi Görevini Yaparsa Olaylar Yatıştır ”, 1.
- Tuncel, G. (2010). Küreselleşme Ve Yerelleşme Sürecinde Altmışsekiz Olayları. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1).
- TBMM Tutanak Dergisi*. (19.02.1967). B:58, O:2, 492.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (18.06.1968). B:52, O:1, 85-88.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (01.02.1969). B:29, O:2, 60.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (01.02.1969). B:29, O:2, 70.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (07.11.1969). B:4, O:2, 147.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (15.04.1969). B:50, O:1, 554-556.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (13.03.1970). B:50, O:2, 347.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (25.05.1970). B:88, 531.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (23.02.1971). B:43, O:1, 120.
- Türköne, M. (2009). *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*. İstanbul: Nesil Yayınevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.